

Lamár Erzsébet

Bevezetés a szubjektívitás filozófiájába

1. Bevezetés. A szubjektívitás kortárs problémája.

1. 1. Röviden a kválé-vitáról.

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával.

Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

1.1. Bevezetés. A szubjektivitás kortárs problémája. Röviden a kválé-vitáról.

A szubjektivitás problémája, mely ma a tudományos diskurzus egyik központi kérdése, a kezdetektől meghatározó szerepet töltött be a filozófiai gondolkodásban, függetlenül attól, hogy az adott korban alul-, vagy éppen túlértékelték annak jelentőségét. Ez nem is lehetne másként, hiszen a **filozófia nem más, mint az ember és a világ viszonyának feltárására, megértésére irányuló befejezhetetlen kutatás**. Az pedig, hogy a szubjektivitás-probléma éppen milyen súllyal, milyen módon jelenik meg egy kultúrtörténeti periódusban, lényegileg kontextus-függő; szoros kölcsönhatásban áll az adott korszak történelmi, tudományos és vallási-ideológiai vonatkozásaival. Fontos azonban tisztáznunk, **mit is értünk pontosan szubjektivitáson**.

Frida Kahlo: Las Dos Fridas

A Merriam-Webster szótár a következőképpen határozza meg a fogalmat: „a szubjektív létezés minősége, állapota vagy természete”¹. Ezt a definíciót elfogadhatjuk kiindulópontként, azonban csak bizonyos kiegészítésekkel.

A szubjektivitás ugyanis valóban a tudatos, individuális tapasztalatot jelenti, a tapasztalat élményszerűségére (fenomenalitására), milyenségére utal, azonban fontos kiemelnünk, hogy ezzel értelemszerűen együtt jár az **objektumtól való lényegi elválasztottsága** is.

Fogalmazhatunk úgy is, hogy *a szubjektum az, ami nem objektum*. Ez az oppozíció, vagyis a megismerő ágens és a vele szemben álló megismerendő dolog szembenállása az ismeretelmélet, sőt valójában a metafizika mint olyan alappozíciója. Mivel azonban a nyugati gondolkodás irányát évszázadok hosszú során át a keresztény paradigma határozta meg, a megismerési viszony szubjektív oldala zárójelbe tétetett, és csak a reformációt követően merülhetett fel filozófiai problémaként.

A modern gondolkodás kezdetét (többek között) ezért is szokás ahhoz a gondolathoz kötni, amely az ember lényegét a gondolkodásban jelölte ki: *cogito, ergo sum*.

A kurzus tehát Descartes-tól kezdődően tekinti át a „szubjektivitás filozófiájának” legfontosabb állomásait. Természetesen nem lesz mód arra, hogy minden, a témában érintett gondolkodóra kitérjünk, ezért azokra a filozófusokra összpontosítunk majd, akik a szubjektivitás-problémát elsődlegesen ismeretelméleti kontextusban vizsgálták. Először tehát igyekszünk majd a lehető legpontosabban körvonalazni magát a problémát, hogy azután egyre szélesebb horizontot nyithassunk az értelmezés számára. Mielőtt azonban belefognánk ebbe a történeti jellegű vizsgálódásba, hasznos lehet egy pillantást vetni **a szubjektivitás-probléma körül folyó jelenkori vitákra**. Bár ezen a kurzuson, mindenekelőtt pragmatikus és módszertani megfontolásokból, a „klasszikusokra” szorítkozunk, hasznos lehet legalább utalni a probléma egyéb releváns vonatkozásaira.

¹ <https://www.merriam-webster.com/dictionary/subjectivity>

A következőkben tehát röviden felvázoljuk a probléma két, a kortárs diskurzust talán legmarkánsabban meghatározó kontextusának, ti. az **elmefilozófiai, illetve a neurobiológiai megközelítésnek** a lényegét. Ez már csak azért is szükséges, mert ahogyan látni fogjuk, a kortárs diskurzusban már az is vita tárgyát képezi, hogy létezik-e egyáltalán olyasvalami, mint a szubjektivitás.

A 20. század nyolcvanas éveiben, a tudományok kognitív fordulatát követően új lendületet vett a fenomenális tudatosság iránti érdeklődés, sőt, magán a kognitív megközelítésen belül is több, különböző alapállású tendencia jelent meg. Az idegtudomány robbanásszerű fejlődésnek indult, mindenekelőtt a képalkotási technológiák tekintetében; a filozófiában pedig ezzel párhuzamosan az érdeklődés homlokterébe került a **tudat „kemény problémája”, azaz a szubjektív/fenomenális tapasztalat kérdése**. Utóbbi alatt azon kérdések összességét értjük, melyek akkor merülnek fel, ha az elmét nem egyszerűen mechanisztikusan funkcionáló gépnek tekintjük, melynek kognitív aktivitása komputációs modellekkel leírható; utóbbi esetben ugyanis a tudat pusztán **„könnyű problémaként”** merül fel. (Chalmers 2004) A kortárs elmefilozófiában (jelentősen leegyszerűsítve a problémát) két ellentétes álláspont alakult ki a szubjektív tapasztalat kapcsán. A **fizikalizmus** azt állítja, hogy **a valóság fizikai tények összessége**, tehát a teljes tudás az összes fizikai tény ismeretét jelenti egy adott W világra vonatkozóan. A fizikalista álláspont részletesebb bemutatásától most azért tekintünk el, mert esetében a tudat „nehéz problémája” fel sem merül, hiszen az érv középpontjában éppen a szubjektum-pozíció ismeretelméleti irrelevanciája áll. Az **anti-fizikalizmus** ezzel szemben a fenomenális tapasztalat létezése mellett érvel, azt állítja ugyanis, hogy **a tudatos tapasztalat mindig rendelkezik valamilyen érzetminőséggel (qualé)**, melynek révén az adott tapasztalat éppen az enyém és nem másé. Thomas Nagel programadó tanulmányában, melynek nyomán kezdetét vette az ún. **kválé-vita**, azzal érvel a szubjektív érzetminőségek létezése mellett, hogy rámutat: az emberi észlelés alkalmatlan pl. egy idegrendszerrel rendelkező állat (esetünkben a denevér) sajátos tapasztalatának objektív megragadására. (Nagel 2004)

Fontos továbbá megemlítenünk az ún. **tudásérvet**, mely szerint a fizikalizmus azért téves, mert ha a teljes tudás valóban a világra vonatkozó fizikai tények összességének ismeretét jelentené, akkor nem lenne lehetséges semmilyen új ismeret. (Jackson 2008) Az anti-fizikalizmus témánk szempontjából talán legfontosabb érve azonban az ún. **„magyarázati szakadék-érv”**, melynek lényege, hogy bár elvben nem lehet kizárni a szubjektív tapasztalat és az objektív tény (ti. az első és a harmadik személyű nézőpont) egybeesését, egy ilyen azonosság minden esetben megmagyarázhatatlan. (Levine 2008)

A következő fejezetben egy rövid kitérőt teszünk a neurobiológia területére azzal a céllal, hogy egy újabb aspektusból világítsuk meg a fizikalista és anti-fizikalista álláspontok különbségét, közelebbről a „magyarázati szakadék” mibenlétét.

Irodalom:

- Chalmers, David J.: „Szemközt a tudat problémájával.” (ford. Sutyák Tibor), *Vulgo* 2004/2, 14-35.
- Jackson, Frank 2008, „Amit Mary nem tudott.” In: Ambrus Gergely, Demeter Tamás, Forrai Gábor, Tózsér János (szerk.): *Elmefilozófia szöveggyűjtemény*. L'Harmattan, Bp., 2008. 319-324.
- Levine, Joseph: „A milyenség kihagyásról.” In: Ambrus Gergely, Demeter Tamás, Forrai Gábor, Tózsér János (szerk.): *Elmefilozófia szöveggyűjtemény*. L'Harmattan, Bp., 2008. 354-373.
- Nagel, Thomas: „Milyen lehet denevérnek lenni?” (ford.: Sutyák Tibor), *Vulgo* 2004 /5, 3-13. o.

Ellenőrző kérdések:

1. Hogyan körvonalazná a fentiek alapján a szubjektivitás modern-kori problémáját?
2. Melyek a legismertebb anti-fizikalista érvek a fenomenális tapasztalat létezése mellett?